

't inschrien

eenentwintigste jaargang nr. 3, juli 1989

kwartaaluitgave van de

VERENIGING OUDHEIDKAMER TWENTE

ISSN 0166-3984

't inschrien

Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Kopij inzenden aan

J.J.H. Meijer, Olde Meulenweg 2, 7554 RL Hengelo, tel. 074-912851

Redactie: J.J.H. Meijer, Hengelo, eindredacteur

A.J. Brunt, Delden

A. Buter, Borne

H.H. Hagens, Almelo

H.A. Kleerebezem, Borne

J. Overbeeke, Haaksbergen

M. Paskamp-van Santen, Mander

Administratie:

't Inschrien, p/a Rijksmuseum Twente

Lasondersingel 129, 7514 BP Enschede

Postrekening nr. 832196 t.n.v. de penningmeester v.d. Oudheidkamer Twente

Bank: Algemene Bank Nederland N.V., Enschede rek. nr. 59.27.45.651

Abonnementsprijs *f* 15, – per jaar

Losse nummers *f* 5, – (exclusief portokosten).

Uitgave van de Vereniging Oudheidkamer 'Twente'

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Klokken in Markelo

De klokken in de toren van de Ned. Herv. Kerk (Gemeentetoren)

Op 26 juni 1730 is de eertijds aan de Sint Martinus gewijde kerk met toren verbrand. Hierbij zijn de toen aanwezige klokken gebarsten en onbruikbaar geworden. Van deze klokken kan door gebrek aan gegevens niets meegedeeld worden. Waar zij naderhand door nieuwe klokken met een behoorlijk zwaar gewicht vervangen zijn, moet aangenomen worden, dat op zo juist genoemde datum daarom drie klokken van een behoorlijk kaliber verloren zijn gegaan. Misschien dat door archiefonder-

zoek elders nog eens bekend raakt, wat op 26 juni 1730 in dit opzicht te loor is gegaan.

De verdwenen klokken zijn niet zo aanstonds vervangen; pas in 1737 krijgen zij opvolgsters en dat op aandringen van de bevolking van Markelo, die de afwezigheid van klokken om meer dan één reden als een gemis voelt. In 1737 zijn twee van de drie in de Sint Pancratiustoren te Haaksbergen aanwezige klokken onbruikbaar geworden en worden zij door twee nieuwe vervangen, die door ene Casparus Koninck gegoten zijn. Dit zal in Markelo bekend geworden zijn, want in Overijselsche Stad-, Dijk- en Markeregten, vind ik op blz. 26 vermeld: "Volgen zaken van administr. aard. 1737 Aug. 17. Erfgenamen-vergadering van Markelo, Stockum en Hericke en van het dorp Diepenheim voor zoover zij tot de kerk van Markelo be-

Friezen van twee der in 1943 geroofde klokken te Markelo. (Foto-archief Rijksmuseum Twenthe, Enschede). I.

hooren, over den verbranden toren en de geruïneerde klokken te Markelo, Casper Koning, Mr. klokkegieter die onlangs te Haaksbergen 2 klokken gegooten had, zal van de 3 klokken 2 gieten voor 525 car.gl., enz." (Dit geschrift bevond zich in 1882 althans in het archief van de gemeente Goor). Hoe is dan het financieren van de derde klok gebeurd? Heeft iemand haar geschonken en daarmee partikulier betaald?

Uit de inventarisatie 1942/43, aanwezig in het Rijksmuseum Twenthe te Enschede, blijken de volgende gegevens van de drie in 1737 vervaardigde klokken: Alle drie klokken hadden bovenaan een versieringsrand bestaande uit een staand acanthusblad met daaronder het opschrift aan één kant van elke klok:

CASPARVS KONINK ME FECIT MDCCXXXVII
alsmede aan de andere kant van elke klok:

SOLI DEO GLORIA.

Hieronder was een rand van baldakijnen met kwasten. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat althans op de grootste klok de letter N, en dat twee keer, verkeerd is afgedrukt.

De verdere gegevens zijn:

1e klok: gewicht 1540 kg; Ø 136 cm; registratienummer 8-C.59; toonhoogte d1.

2e klok: gewicht 1070 kg; Ø 120 cm; registratienummer 8-A.65

3e klok: gewicht 590 kg; Ø 98 cm; registratienummer 8-A.66.

Klok 2 kan toonhoogte f1 gehad hebben en klok 3 gis1, maar daarvoor sta ik niet in. Alle drie klokken hebben als luidklok gefungeerd, terwijl de zwaarste tevens de heel- en halvuurslag heeft aangegeven.

Na meer dan twee eeuwen haar dienst gedaan te hebben, werden zij alle drie op 19 maart 1943 naar het klokkenkerkhof in Hamburg afgevoerd. Ter vervanging heeft men, en dat met de functie van alarmklokje, het klokje in het torentje boven het inganggebouw van het Rijksmuseum Twenthe te Enschede in de Markelose Gemeentetoren opgesteld. Van dit klokje kan in alleen meedelen, dat het in 1724 door de gieter Willem Witlockx in

Antwerpen is vervaardigd; elk verder gegeven ontbreekt mij tot nu toe. In de jaren 1723/24 heeft genoemde gieter voor de O.L.V.-toren te Breda een nieuwe beiaard gegoten, waarvan het zo juist vermelde klokje er één is geweest. In 1929 is in de Bredase toren en nieuwe beiaard opgesteld en is het klokje uit 1724 via Eijsbouts en misschien door bemiddeling van één der Van Heeks in het torentje op het Rijksmuseum opgehangen. Hoe lang het klokje in Markelo is gebleven, weet ik evenmin.

Wie gieter Casparus Koninck is geweest en waar bij vandaan kwam, heb ik tot nu toe niet kunnen achterhalen. De twee genoemde klokken voor Haaksbergen zijn in 1911 hergooten. In 1738 heeft Koninck nog een klok voor de toren van de Ned. Herv. Kerk te Almelo gegoten, die in 1945 van vordering teruggekomen is, maar zij is niet de enige Koninck-klok voor Twente geworden, want ook de zwaarste klok van Markelo heeft de vordering van 1943 overleefd en is na haar terugkeer weer in de toren op haar oude plaats aangebracht.

Een opgericht Torencomité probeert in 1949 in samenwerking met de gemeente Markelo wederom tot het getal van drie luidklokken in de toren te komen. Men zoekt daartoe verbinding met de klokkegieterij van Bergen te Midwolda, die werkt onder de naam "Concordia". Naar aanleiding van een offerte van genoemde gieter wordt op 28 juni 1949 een kontrakt gesloten, waarbij bepaald wordt, dat hij bij de behouden gebleven klok twee nieuwe zal gieten met de tonen f1 en gis 1. Met Kerstmis 1949 zou een en ander zijn beslag krijgen. Maar het zou enigszins anders lopen. Aan de toenmalige beiaardier van Rotterdam, Ferdinand Timmermans, wordt advies gevraagd omtrent de zuiverheid van de toonhoogte van de teruggekeerde klok. Waarom of dit advies nodig was, blijkt niet uit de archiefstukken. In een brief naar aanleiding van zijn onderzoek van de klok adviseert hij de klok tot een zuivere d1 te laten uitdraaien. Naar ik aanneem, is dit niet gebeurd: noch het archief geeft

hier blijk van, noch de klok zelf vertoont sporen, dat zij uitgedraaid is.

Op 5 januari 1950 zendt Concordia een nieuwe offerte in, waarin zij adviseert twee nieuwe klokken met de toonhoogten e1 en fis1 te doen gieten en op 17 april 1950 besluit de gemeenteraad van Markelo daartoe. Op 26 april 1950 wordt een nieuw kontrakt hiertoe gesloten. In juni 1950 worden de twee nieuwe klokken gegoten en door dr. van der Elst uit Utrecht gekeurd. In augustus 1950 worden ze gemonteerd en dat onder bijlevering van twee nieuwe luidinrichtingen. Voorts levert de gieter de wijzerplaten, die van verlichting worden voorzien.

De huidige situatie op de luidzolder is als volgt (ik vergat nog te vermelden, dat de toren na de brand van 1730 ongeveer 7

meter lager herbouwd is, zodat ik veronderstel, dat de klokken in 1737 dienovereenkomstig op een lagere vedieping dan voordien opgesteld zijn):

De drie klokken hangen in één rij van zuid naar noord naast elkaar, waarbij de zwaarste d1-klok, die dus behouden is, in het midden hangt. Ook nu nog geeft deze klok de half- en heeluurslag aan, terwijl zij eveneens om 8, 12 en 18 uur elke dag even geluid wordt. En dat automatisch. Evenals deze d1-klok hebben ook de nieuwe gegoten klokken uit 1950 kronen, terwijl zij tevens dezelfde sierranden bovenaan hebben gekregen als hun in 1943 verloren gegane voorgangsters.

De gegevens van de in 1950 gegoten klokken zijn:

1. De klok met toonhoogte e1, die zuidelijk

Friezen van twee der in 1943 geroofde klokken te Markelo. (Foto-archief Rijksmuseum Twenthe, Enschede). II.

van de zwaarste klok hangt, heeft een gewicht van 1316 kg en een \emptyset van 127 cm. Tussen de sierranden staat vermeld: FIRMA GEBR. VAN BERGEN TE MIDWOLDA ME FECIT A.D. 1950.

Op de mantel staat vermeld: ALS STOERE WACHTER IN DE TOREN BEN IK VOOR MARKELO HERBOREN. H.J.D.

A.D. 1950

Aan de andere kant van de klok bevindt zich het wapen van de gemeente Markelo. Zij heeft tevens de functie van brandklok.

2. De klok met toonhoogte fis1, die noordelijk van de zwaarste klok hangt, heeft een gewicht van 933 $\frac{1}{3}$ kg en een \emptyset van 112,7 cm. Tussen de sierranden staat ook hier vermeld:

FIRMA GEBR. VAN BERGEN TE MIDWOLDA ME FECIT A.D. 1950.

En op de mantel:

MIJN PLICHT VERVUL IK VOOR HET HEDEN 'K VERVANG DE KLOK VAN HET VERLEDEN MAAR WAT DE TOEKOMST BRENGEN MOGE DAT WEET ALLEEN DEN ALLER HOOGHE

A.W.v.S.

En hier is aan de andere kant tevens het wapen van de gemeente Markelo opgenomen.

Op 5 september 1950 om 7.45 uur v.m. zijn de nieuwe klokken officieel in gebruik genomen. Rest mij hier nog te vermelden, dat oorlogsschadevergoeding voor de financiering van de twee nieuw te gieten klokken een rol heeft gespeeld.

Het eerder vermelde Torencomité heeft de bevolking van Markelo indertijd gevraagd opschriften voor de kleine klok (de fis1) en voor de brandklok (de e1) in te zenden. En er kwamen heel wat opschriften binnen en wel zodanig, dat het comité het niet gemakkelijk heeft gehad, welke opschriften gekozen dienden te worden. Uiteindelijk kwam het rijm van H.J.D. (staat voor de heer H.J. Dollekamp) voor de e1-klok in aanmerking en dat van A.W.v.S. (is mevrouw A. Wolberink-van Schooten) voor de fis1-klok.

Zoals al gezegd, geeft de d1-klok de half- en heeluurslag aan, alsmede wordt zij om 8, 12 en 18 uur enige tijd geluid en dient de e1-klok eveneens als brandklok. Verder luiden ze alle drie gezamenlijk voor het begin van de kerkdienst en tot slot wordt er verluid, als iemand overleden is en bij begrafenissen.

Het geheel maakt in de in 1988 gerestaurerde kerktoren een zeer verzorgde indruk.

Overige klokken

In het torentje op het Gemeentehuis bevindt zich een klokje, waarvan ik geen gegevens heb. Het klokje heeft geen functie, populair gezegd: het hangt er maar te hangen. Men zou het een functie kunnen geven, door het vijf minuten voor het begin van elke gemeenteraadsvergadering te doen luiden, zodat de Markeloërs weten, dat weer over hun wel en wee wordt beslist. Aldus zou het begrip Raadhuis-klokje ook in Markelo ingevoerd kunnen worden.

In de buurtschap **Elzen** moet verder een boerderij in het bezit zijn van een klokje en ook de school aldaar heeft er één. Maar van deze beide heb ik evenmin gegevens. Voorts heeft de Volkshogeschool Diependaal een klok gehad. Of zij nog aanwezig is, dan wel meegegaan is naar Barchem? Verzoeken om inlichtingen zijn niet beantwoord. Wel heb ik in mijn dokumentatie nog het gegeven van een klok in Markelo met \emptyset 58 cm en gewicht 121 kg, maar of dat op deze klok slaat?

In de buurtschap **Stokkum** heeft een boerderij ook nog een klokje, terwijl op en aan een bijgebouw van Kasteel Weldam elk een klokje aanwezig is. Tot slot hangt er boven de ingang van de Anglikaanse Kapel van dit kasteel een klok. Bij gelegenheid kan een persoonlijk bezoek wellicht volledige gegevens opleveren.

Met dank aan de heren Goorhuis, Klein Hemmink en Westra, voor hun medewerking.

Rinus de Jong

De markegrens van Berghuizen

Inleiding

Door de Oudheidkamer Twente in Enschede zijn de grenzen van de marken in Twente gekozen als thema voor het jaar 1989.

De Heer D. Taat is bereid gevonden een en ander te coördineren en het is de bedoeling dat er een begin gemaakt zal worden met een 'markestenen-archief' bij de Oudheidkamer. In dit artikel zal de opzet van dit dokumentatiesysteem worden uiteengezet en zal de toepassing ervan worden gedemonstreerd aan de hand van de grenzen van de marke Berghuizen.

Methode

Om de gegevens op een uniforme manier bijeen te brengen is een dokumentatiesysteem opgezet, gebaseerd op het feit dat we bij markegrenzen te maken hebben met elementen in de vorm van vlakken (marken), lijnen (grenzen) en punten (stenen etc).

Uitgangspunt is de nummering van de marken zoals die te vinden is bij Stroink: Stad en Land van Twente, aangevuld met gegevens uit het onderzoek van H. Engelbertink. Grenzen zijn dan aan te geven door twee getallen en punten op deze grens door achter die getallen na een streepje een volgnummer te plaatsen. Drie- of Viermarkestenen zijn tenslotte aan te geven door 3 getallen: 202224 is de steen op de grens van de marken 20, 22 en 24.

Het zal duidelijk zijn, dat er vóór een definitieve nummering plaats vindt, bekend moet zijn, welke 'echte' grensstenen er geweest zijn. In veel gevallen is dit vast te stellen aan de hand van het 'Procesverbaal van Grensbepaling' of oude beschrijvingen van de markegrenzen in markeboeken etc.

In andere gevallen vormen 'knikpunten'

op de grens tussen de verschillende secties op de eerste kadasterkaarten een goede aanwijzing.

Is er alleen de waarneming in het veld en de mondelinge overlevering, dan zal men met een voorlopig nummer moeten werken. Door middel van deze nummers zijn een beschrijving, plaats op een kaart of een foto met een (meegefotografeerd) nummer direkt gekoppeld. Op grond van het nummer alleen is de ligging van een bepaalde steen globaal te rekonstrueren. Verder voorkomt men met deze manier van beschrijven dubbel werk. Als het grensverloop van iedere marke afzonderlijk zou worden beschreven, dan komt iedere grens twee maal aan de beurt. Met het gekozen systeem zijn het alleen de driemarkenstenen die vaker beschreven worden, hetgeen niet onterecht is.

De volgende gegevens worden tenslotte zo veel mogelijk in de beschrijving van markestenen opgenomen:

- het nummer volgens bovenstaand systeem.
- sectie; blad en perceelsnummer op een kadasterkaart, resp. coördinaten op een topografische kaart.
- een omschrijving van de ligging, veldnamen etc.
- omschrijving objekt, soort, vorm, afmetingen, kleur, tekst etc.
- nummers van foto's en/of dia's.
- (spook-)verhalen, die met de steen en het grensverloop ter plaatse samenhangen. Eventueel historische gegevens.
- De reden waarom de steen als grenssteen aangemerkt moet worden.
- eventuele bedreiging: claim eigendom, ligging op één perceel land, eventueel slecht kenbaar als zodanig, hoe is de steen beschermd?
- jaar van waarneming, de bron(nen) van de gegevens en eventuele literatuuropgave.

Toepassing

Als voorbeeld voor proletarische toepassing van de hiervoor geschetste methode volgt hieronder een beschrijving van de grenzen van de marke Berghuizen.

Basis voor deze beschrijving vormen de waarnemingen tijdens laaggangen door de leden van de Historische vereniging 'De Dree Marken' in de jaren 1978 tot 1984.

De beschrijving is in een verhalende vorm gebracht in plaats van een leeggestorte kaartenbak te presenteren. Alleen de meest interessante gegevens worden vermeld.

Voor een totaaloverzicht van de grenzen kan verwezen worden naar fig. 1, welke figuur in feite een fragment is van de markekaart van Twente, waar elke marke een eigen nummer heeft.

Ten aanzien van de vorm van de grenzen kan opgemerkt worden dat de grenzen aan de westkant een strak, rechtlijnig verloop hebben, terwijl dit aan de oostkant veel grilliger is.

Ten slotte moet gewezen worden op de ernstige bedreiging voor markestenen die uitgaat van de aanleg van de E8.

Hopelijk kan deze publikatie bijdragen aan de bewustwording en daarmee tot het behoud van deze stenen.

Eventuele aanvullende gegevens zijn dan ook van harte welkom.

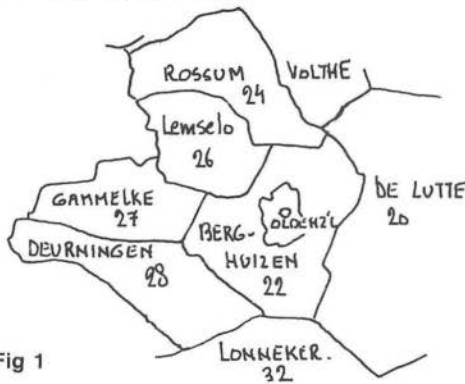

Fig 1

De grens tussen de marken De Lutte en Berghuizen

20224 de driemarkenstein genaamd 'Het rode steenken', een grijze veldkei in het Roode Veld. Bij deze steen werd dikwijls 't grijze veulen gezien en tussen 't rode steenken en de kerk in Rossum liepen spoken met kettingen te rammelen. 's Nachts zat het 'poedelwiefke', een oud

vrouwtje uit de buurt, in de gedaante van een haas op deze steen en toen de schuurboer er eens van dichtbij op schoot ging hij opzitten en poetste zijn snuit. Hij kon de haas niet grijpen, omdat hij steeds een stukje verder liep. Thuisgekomen werd hij ziek.

De stenen **2022(24)-01** 'an tiglerskamp an de graven' en **2022-02** zijn beide niet terug te vinden. Tussen beide stenen liep vroeger een hoge wal, waarin veel gestroopt werd.

Het nu volgende deel van de grens lijkt getrokken te zijn dwars door een reeds lang daarvoor bewoond gebied: een kronkelig en onzeker verloop, boerderijen, die reeds vroeg genoemd worden, zoals Brand, Kruisselt, Damink, Kristen, Ventrink en Haarman en vooral de vele spookverhalen: gleunige, zwarte honden, grijze veulens en witte wijven, toverhazen en sinistere katten vliegen ons om de oren!

Over de oude weg Oldenzaal-Bentheim vinden we bij het Sweergat **2022-03**. In de hemel, aan het einde van het Tankenkempke lag **2022-04** 'in die hegge an der upworp van groensmitskamp'. Links het Kattengat en voor ons het erve Middeldkamp, bijgenaamd Sweergat. Door de uitlopers van de hel, ook 'het Paardengat' genaamd, waarin het grijze veulen verdwijnt, dat uit een boom bij het erve Koekeok langs de markegrens komt vliegen, komen we in de bleek van het erve Brand, waar volgens de overlevering de Oldenzaalse marktsteen heeft gelegen: een oude markesteen en dáár misschien een heiligdom, waarlangs de grens getrokken is? Over het precieze grensverloop zijn tussen de boeren van Berghuizen en de Lutte moeilijkheden gerezen. Een gevolg van het weghalen van de marktsteen? De grens loopt langs de afgrond van de hel. De gleunige, die van Ronvoet komt, verdwijnt hier in de Helbeek. Bij Rookhouskaamp moet steen **2022-05** gelegen hebben 'in den graven bij een tellige'.

Langs de Lutterla of het Siemertsbuske met een bron van de Stakenbeek loopt de grens langs het Rookhuis met **2022-06**, die eveneens niet is terug te vinden.

Markesteen **2022-07** stond 'An cruissels emminckhaer ende is een grant steen' d.w.z. een paal van Bentheimer steen. Het woord grant wordt door oudere mensen nog wel gebruikt. Van deze steen is geen spoor meer te bekennen. Langs de Bentheimerstraat in de richting Oldenzaal stond in de 'Poldermoat' tot 1974 een dergelijke paal. Mogelijk is hij vroeger eens hierheen verplaatst.

We staan hier vlakbij de 'Tüpisgoarn' met een bron van de Stakenbeek. Tüpis houdt vooral rond de Christelijke feestdagen 's avonds op een paard vergezeld van blaffende honden een wilde jacht.

De grens loopt langs de Daminkses en 'de Wienbargen' met restanten van veldovens, waar de jeugd vroeger uit berkebomen sap tapte om er 'wijn' van te maken.

Rechts vervolgens 't Landreben - of Langlevenallee, waar het danig tekeer kon gaan.

Bij erve Koekoek kruist de grens de Stakenbeek, die vanaf de Tankenberg globaal langs de grens meestroomt. De beek was in 1770 vanaf het erve Koekoek schouwbaar.

De naam Koekoek is wel in verband gebracht met landweren. Uit een boom bij dit erf vloog een grijs veulen naar het Rookhuis, waar het in de Helbeek in het Peerdegat verdween.

De gleunige liep eveneens in deze richting zijn ondergang tegemoet.

2022-08 lag 'An Crussels kamp'. De steen is ca. 40 jaar geleden verderop geplaatst.

2022-09 lag 'An Rue Vostes kamp'. Vroeger was het grensverloop hier niet geheel duidelijk: het erve Rouvoet lag gedeeltelijk in de De Lutte en gedeeltelijk in Berghuizen!

Ook in de loop der tijd traden er voortdurend wisselingen op.

Bijbehorende kaarten en vervolg van dit artikel in oktobernummer.

Ir. J.G.M. Oude Nijhuis

Is er nog hoop voor de 'Amsterdamse huizen' (Enschede)?

Even zuidwestelijk van het oude centrum, aan de Haaksbergerstraat, staat een vijftal belangwekkende herenhuizen uit het begin van deze eeuw. Hoewel zeer verschillend van vormgeving zijn zij ontworpen door één en dezelfde architect: Gerrit Beltman (Deventer 1843 - Enschede 1915). De volgorde van de totstandkoming correspondeert met het oplopen van de huisnummers (60-68): het dubbele huis, dat het dichtst bij het centrum ligt, is het oudste (1901), het wat afgezonderde huis op de hoek met de Ripperdastraat het jongste (1909).

De opdrachtgevers van deze panden behoorden in de regel tot de notabelen van de stad; de rijkdom van de voorgevels weerspiegelt de sociale status van de eerste bewoners. Omdat dit artikel over de kunsthistorische aspecten van de gebouwen gaat wil ik het - wat de bewoners en hun maatschappelijke posities betreft - bij deze opmerking laten.

De huizen hebben hun oorspronkelijke woonfunctie allang verloren. Al meer dan twintig jaar staan zij bloot aan het gevaar, te moeten wijken voor grootschalige nieuwbouw, maar tot dusverre hebben zij hun bestaan weten te rekken. Hoe lang nog? Wat de Monumentencommissie Enschede, de Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, de Bond Heemschut en andere pleitbezorgers voor het behoud van belangrijke gebouwen betreft: tot in lengte van dagen!

De vraag, die zich nu onmiddellijk opdringt is: wat is het belang van deze huizen? Het antwoord kan eigenlijk heel simpel zijn: het zijn goede, regionale voorbeelden van de bouwkunst van die tijd. Door het ontbreken van een algemeen overzicht kan deze uitspraak nog niet op haar juistheid worden getoetst maar er zijn

wel argumenten aan te voeren, die voor deze bewering pleiten.

Vooreerst is er het voor die tijd moderne beginsel van de asymmetrie. Afgezien van de twee oudste huizen (nrs. 60/62) zijn zij sterk asymmetrisch opgezet. En zelfs bij het zojuist genoemde blok is er een belangrijk asymmetrisch element aan te wijzen, namelijk de ligging van de portieken (in de rechter travée van de zijpartijen van de voorgevel).

Een ander modeverschijnsel uit die tijd, dat aan de gevels van de bewuste panden wordt aangetroffen, is de accentuering van de ontlastingsbogen boven portieken en ramen. Vooral bij de huizen 60/62 is deze accentuering prominent aanwezig, en wel in de vorm van ivorkleurig geschilderde (oorspronkelijk on-

getwijfeld witte) omlijstingen. De bogen hebben hier een rechthoekige vorm met dien verstande, dat de bovenhoeken zijn afgeschuind. Huis nr. 66 (uit 1905) geeft segmentvormige ontlastingsbogen van okerbruin geglazuurde baksteen te zien, die sterk contrasteren met de wit gepleisterde gevels. Het gebruik van geglazuurde baksteen was vooral in het begin van deze eeuw zeer geliefd.

Okerbruin geglazuurde baksteen is eveneens toegepast boven de ingang en ramen van hoekhuis nr. 68. Hier kan men echter niet van ontlastingsbogen spreken omdat de openingen een zuiver rechthoekige vorm hebben en worden overspannen door strekken van grijsgele natuursteen, waarop een rollaag van geglazuurde baksteen 'rust'.

'Herenhuizen' Haaksbergerstraat 68 (hoek Ripperdastraat), 66 en 64 (gedeeltelijk), Enschede (resp. 1911, 1905 en ?). Arch.: G. Beltman AGz. Foto: R. Kampman Almelo 7-12-'87.

Soms zijn de gevels van de panden, die thans aan de orde zijn, getooid met de voor de eeuwwisseling zo karakteristieke Jugendstil- of Jugendstilachtige ornamentiek. Vooral de huizen 60/62 dienen in dit verband te worden genoemd. De beweeglijke, lineaire ornamentiek van de Jugendstil of Art Nouveau vindt men hier geciseleerd in de eerder genoemde ontlastingsbogen boven portieken en ramen, en geschilderd op tableau's van bloemtegels waarmee het fries van het hoofdstel is versierd. In huis 68 is zij te vinden

in de glasschilderingen van de bovenlichten boven de voordeur en het zijraam eraan, en in de ruiten van glas in de afscheiding tussen het portaal en de vestibule.

Al met al zijn er voldoende argumenten aan te dragen om het behoud van deze panden kunsthistorisch te kunnen verantwoorden. Het is alleen te hopen dat zij, die verantwoordelijk zijn voor het voortbestaan van deze huizen, ontvankelijk zijn voor dit pleidooi.

Z. Kolks

'Herenhuizen' Haaksbergerstraat 66 (gedeeltelijk), 64, 62 en 60, Enschede (resp. 1905, ?, 1901 en 1900). Arch.: G. Beltman AGz. Foto: R. Kampman Almelo 7-12-'87.

Mestwetgeving in 1663

R E G L E M. O C,

143

No. 19. Verbod tegens het uitvoeren van Mest uit dese Provincie, en't maken van Mestinge, tot brand of anders te gebruiken.

DE Staten van Over-Isel, Doen te weten; Alsoo Wy in ervaringe komen, dat uit dese Provincie; elders nae toe, seer word vervoert ende verkoft de Mestinge in deselve vallende, tot groot ongeryf onser Ingesetenen; ende om daer tegens volgens't exempelman Nabuirige Provincien, mede te verhoeden: So is't; Dat wy goetgevonden hebben wel ernstelyk te verbieden ende te interdicieren: gelyk wy sulx doen by desen, dat niemand eenige Mest, van Peerden, Koeyen, Schapen, Verkens, Duiven, straten-mest, ofte diergelyke, uit, of buiten dese Provincie, ende elders nae toe, met wagens, karren, schepen, pramen ofte schuiten sal mogen vervoeren, transporteren ofte verbrenghen, ofte deselve buiten dese Provincie doen vervoeren, transporteren ofte verbrenghen, by verbeurte van deselve Mest, ende het gene waer in die also mogt worden verbracht ofte vervoert: Gelyk ook mede wel expresselyk word verboden dat niemand eenige Mestinge sal mogen maeken, om tot brand of anders toe te gebruiken: Waer na een jeder die't aengaet sich moge reguleeren. Ende ten einde niemand eenige ignorantie kome te pratendeeren, sal dese alom worden gepubliceert ende g'affigeert, ter plaetsen daermen gewoon is dusdanige publicatie ende affictie te doen, Aldus gedaen ende g'arresteert op onse Vergaderinge binnen de Stad Zwolleden vyfvienden April, Anno sestienhondert drien-sestig.

Ter ordonnantie van welgemelte Heeren Staten.

D. ROELINCK.

F 2

Dat

Tentoonstelling

Van 17 juni tot en met 29 juli 1989 wordt in de Orangerie van kasteel Twickel een expositie gehouden over de jeugdijaren van de drie kinderen van de kasteelbewoners, de familie Van Heeckeren van Wassenaer: te weten Marie, geboren 1855, George, geboren 1856 en Rodolphe, geboren 1858.

Een deel van de kinderjaren werd op Twickel doorgebracht. Hiervan is in het kasteel een unieke collectie speelgoed en kinderboeken bewaard gebleven, waarvan de mooiste stukken op de expositie getoond zullen worden. In het archief van Twickel werd een uitgebreide kindercor-

Twickels drietel, spelen, leren en studeren

respondentie aangetroffen met daarnaast een groot aantal stukken betreffende contacten met gouvernantes en huisonderwijzers, de studieresultaten op kostscholen en het verblijf van de dochter Marie in Parijs. De gegevens vormen het uitgangspunt voor de opzet van een aantal tafereeltjes waarin met behulp van poppen, meubels en accessoires een tijdsbeeld wordt gesuggereerd.

Ook uit de periode in Utrecht, waar de beide zonen op kamers woonden voor hun rechtenstudie, zijn vele stukken bewaard gebleven. Bijzonder fraai en interessant zijn de kleding en voorwerpen van de

Vereniging voor Nederlandse Kerkgeschiedenis

Tot dusverre bestond er in Nederland geen algemene vereniging voor vaderlandse kerkgeschiedenis. Hierin is nu voorzien. Op de Kerkhistorische Dag in de Sint-Janskerk te Gouda werd op 22 april j.l. de Vereniging voor Nederlandse Kerkgeschiedenis opgericht. Deze stelt zich ten doel te fungeren als een platform voor vakmensen en amateurs die landelijke of regionale kerk- en godsdienstgeschiedenis onderzoeken. Iedere geïnteresseerde kan lid worden, ongeacht zijn of haar opleiding en levensbeschouwing (f 25,- p.j.) Informatie: drs. P.H.A.M. Abels, Sleetdoornstraat 1, 2803 BZ Gouda, dan wel de heer J.G.J. van Booma, (voorlopig nog) De Visserstraat 34, 2805 SJ Gouda.

maskerade Matthias van Oostenrijk, gehouden ter gelegenheid van het lustrum van het studentencorps in 1881. De jongste zoon Rodolphe speelde hierin de hoofdrol.

Bezoekers van de tentoonstelling kunnen in de tuinen actief deelnemen aan populaire 19e eeuwse spelletjes zoals croquet, steltlopen, knikkeren en diablo.

De tentoonstelling bevindt zich in de Orangerie in het kasteelpark, Twickelerlaan 1 in Ambt Delden (Ov.). De openingstijden zijn: maandag tot en met vrijdag van 14.00 - 17.00 uur en zaterdag en zondag van 10.00 - 17.00 uur. De toegangsprijzen, incl. de entree voor de kasteeltuin, bedragen voor volwassenen f 5,- en voor kinderen tot en met 12 jaar f 3,-.

De organisatie van de expositie berust bij de Stichting Twickel en de Werkgroep Historie van het Departement Delden van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Voor inlichtingen: tel. (05407) - 62543 of 62423.

Tentoonstelling

Stichting Heemkunde Albergen

'De bodem vertelt...'

boven- en ondergrondse vondsten in Albergen en omgeving.'

Dat is de titel van een tentoonstelling die gehouden wordt op vrijdag 29 september en zondag 1 oktober 1989.

Tegelijkertijd komt er een nieuwe publicatie uit onder dezelfde titel met meer dan 100 tekeningen en kaartjes.

De inhoud:

1. De betekenis van de plaatsnaam Albergen
2. Geologische geschiedenis
3. Albergen in 1830
4. Fossielen
5. Archeologie (8000 v. Chr.-1500 n. Chr.)
Het klooster van Albergen
De havezathe Het Weemselo
De havezathe De Kemenade
Nieuwe tijd: losse vondsten
6. Gesteenten en hun toepassingen (met o.a. grensstenen, funderingsstenen, maalstenen, gevelstenen, bedstenen, stenen voor kinderspelen, waterputten)

De tentoonstelling omvat: realia, tekeningen, foto's, kaartjes en dia's. Tevens wordt het onderzoek naar de veldnamen afgerond en is hiervan kaartmateriaal te zien.

De tentoonstelling in Zaal Morshuis te Albergen is geopend:

vrijdag 29 september: 20.00 - 22.00 uur

zondag 1 oktober: 11.00 - 17.00 uur

Op de vrijdagavond houdt Dr. A.D. Verlinde een lezing met de titel: 'Overijsselse boerderijen uit de tijd voor het los hoes.'
U bent van harte welkom.

Secretariaat: Floris Radewijnstraat 14,
7665 AS Albergen, tel. 05494-1531.

Het boerenerf in N.O. Twente

Wellicht zijn er leden van de Oudheidkamer, die op 13 april j.l. de voordracht van mevr. G. Bierema over de 'Streekeigen vormen van boerenerven in Overijssel' hebben gehoord en belangstelling hebben gekregen (of toch al hadden) voor het 'authentieke' twentse boerenerf.

Zij worden hierbij attent gemaakt op een publicatie van Bas Slatman en Marian Schulte getiteld: 'HET BOERENERF IN N.O. TWENTE', opgenomen in het JAAR-BOEKJE 1988/1989 van de St. Historische Kring Vasse Mander Hezingen.

In dit artikel wordt ingegaan op de ontwikkelingsgeschiedenis van het boerenerf in het algemeen en in het bijzonder op de inrichting van de moes- en bloementuin ('n hof), de fruittuin ('n appelhof) en van het erf wat betreft bomen en struiken ('t erfhoalt).

Men treft bovendien een uitgebreide lijst van vroeger gebruikte haagsoorten, sierplanten en -struiken, bomen, erfkruiden en alle mogelijke oude fruitsoorten aan, voorzien van hun Nederlandse, Latijnse en N.O. Twentse benaming.

Het artikel wordt besloten met een beschouwing over het huidige boerenerf.

Verkrijgbaar bij M. Paskamp-van Santen, tel. 05418-470 en bij de boekhandel.

150 jaar fotografie

In het kader van het 150-jarig bestaan van de fotografie in 1989 organiseert museum 'het Palthe-Huis' te Oldenzaal in de maanden juli en augustus 1989 een speciale expositie over de ontwikkeling van de fotografie. Deze tentoonstelling gaat daarbij in eerste instantie uit van de ontwikkeling van de kamera en omvat ruim 100 historische kamera's in diverse uitvoeringen tot en met de meest moderne kamera's zoals die onlangs op de markt zijn gebracht. Verder worden stereokijkers, toebehoren, curiosa en een kollektie historische foto's getoond.

De opkomst van de fotografie in de 18e eeuw hangt nauw samen met de groeiende behoefte aan betaalbare portretten. Geschilderde portretten waren feitelijk alleen voor rijke burgers weggelegd; de gewone man moest genoegen nemen met een silhouet. Daarnaast maakten enkele technische ontwikkelingen de opkomst van de fotografie mogelijk:

Het was de Fransman Joseph Niépce die als eerste een houdbare foto produceerde. Andere pioniers op dit gebied zijn Daguerre, die de foto kommercieel tot ontwikkeling bracht alsmede de Engelsman Fox Talbot, die er voor zorgde dat van een foto meerdere afdrukken konden worden gemaakt (negatief-positief procédé). De belichtingstijden waren destijds nog zeer lang, wat uiterst statische portretten opleverde. Na 1850 kwam hierin verbetering, alsook in de gebruikte apparatuur en in de omslachtige verwerking van het fotografische materiaal, zodat de fotograaf niet meer z'n complete uitrusting hoefde mee te slepen.

Nog voor 1900 werden de eerste handkamera's ontwikkeld. Grote en onhandelbare apparaten maakten zodoende plaats voor gemakkelijk hanteerbare boxen en

andere eenvoudige modellen waardoor de fotografie in brede kring toepassing vond.

Na de tweede wereldoorlog, onder invloed van de razendsnelle technologische ontwikkelingen, werden kamera's steeds kleiner en efficiënter en werd ook de fotografie met behulp van flitslicht populair. Daarmee kwam de fotografie binnen ieders bereik en verwierf het een niet meer weg te denken plaats in het dagelijks leven.

Op de expositie worden diverse toestellen getoond, variërend van de oude camera obscura tot voorbeelden van de meest geavanceerde kamera's, voorzien van alerhande elektronische snufjes, zoals die momenteel verkrijgbaar zijn.

De tientallen kamera's uit het tussenliggende tijdperk, waaronder platenkamera's en uiterst kurieuze detektivekamera's, zijn steeds voorzien van informatieve bijchriften en worden telkens getoond in combinatie met foto's uit de overeenkomstige periode. Zo zijn er statige portretten uit ca. 1850, de eerste 'aktiefoto's' van rond de eeuwwisseling etc. Ook de stereofotografie en kleurenfotografie komen aan bod.

Museum 'het Palthe-Huis'
Marktstraat 13 - 7571 ED Oldenzaal
Tel. 05410-13482

Openingstijden:
dinsdag t/m vrijdag 10-12 & 14-17 uur
zaterdag en zondag 14-17 uur
maandags gesloten

Periode:
zaterdag 1 juli t/m zondag 27 aug. 1989

Gehoord en gelezen Couranten

Twentsche Courant 1989

18.3 Landkruizen in Twente; 18.3 Het einde van een uniek café 'op de bult' (Beuningen); 1.4 De marktpomp van Delden in ere herstel; 15.4 Almelo-Nordhorn honderd jaar geleden opengesteld; 27.4 Bouwen Borculose Berkelzomp zware klus, maar...; 10.6 Hotel Haarhuis (Zenderen): in 125 jaar van eet-café naar verfijnd restaurant; 10.6 De oudste pachter van Twickel.

Serie 'Kleding in Musea'

(1) 6.5 Historische fouten in klederdracht moeten en kunnen voorkomen worden; (2) 13.5 Mensen moeten besef krijgen van historische waarde van vroegere kleding en textiel; (3) 20.5 Kijken naar oude foto's leert veel over vroegere kleding.

Serie 'Oet de Noaberschap'

11.3 Particuliere leenkamers bieden historici schat aan gegevens; 8.4 Twente zwaartepunt inventarisatie bouwkunst; 22.4 Veldnamenonderzoek worstelt zich door kaamp, veald, brook en timp; 6.5 Alphons Ariëns en zijn huisgenoten in Enschede; 20.5 Kijken naar oude foto's leert veel over vroegere kleding; 3.6 Nen avond van Zövenhoezen Jaan inmiddels al aan derde druk toe.

Tubantia/Dagblad van het Oosten 1989

4.3 Betrapte deserteurs 1795 mooiste stuk Rectorshuis (Almelo); 11.3 Laatste 'heks' bewijst haar onschuld in Twickelervaart; 31.3 Fotoarchief Almelo naar het Museum Heemkunde; 1.4 Hendrik Odink 100 jaar geleden geboren; 3.4 Gemeente (Almelo) koopt De Hoop; 8.4 Bernard Wintels specialist in restauratie water- en windmolens; 8.4 Bevrijding van Enschede: feest en veel verdriet; 21.4 Zaagmolen in luister hersteld (Delden); 21.4 Hoe jonge generatie strijdt voor behoud landgoed het Stroot; 19.5 Schuttersveld imponeert Belgische jonkheer; 20.5 Eerste Enschedese ziekenhuis in voormalige pastorie Jacobuskerk; 20.5 Een eeuw Zusters Carmelitesen in klooster Zenderen; 24.5 'Spookhuis' bij Hertme is ernstig in verval; 3.6 Steeds minder Vriezenveeners spreken (apart) eigen dialect.

Serie 'Met het oog op toen'

15.4 Vriezenveense linnenkooplui met Catharina op jacht; 29.4 Heijdeman begon met schone lei in Petersburg; 6.5 Alleen de bomen herinneren nog aan oorsprong De Beuk (Den Ham); 13.5 De patriotten verdreven in Vriezenveen Oranjeklanten; 20.5 Patriotten ruimen veld voor Oranjegezinden (Vriezen-

Beurs

In mijn bezit zijn een aantal tijdschriften/boeken, die ik wil opruimen en waarvan ik u hieronder een overzicht geef. Misschien hebt u daarvoor interesse. Mocht dat het geval zijn, dan verneem ik dat graag van u met vermelding van de prijs die een en ander u waard is.

Verzameling van stukken betr. Overijsselsch regt en geschiedenis (Overijsselse historische bijdragen):
Stuk 1 t/m 101 (1909 t/m 1986)

Van de hieraan voorafgaande delen zijn ook nog voorradig de jaren 1871 en 1883, en verder: Overijsselsche Almanak van 1840, 1842, 1844 en 1845.

Honderd Jaar Overijsselsche Geschiedschrijving (1935) t.w. "Een systematisch geordende lijst van de titels der kleinere en grotere stukken door de Vereniging uitgegeven".

Jaarboek Overijssel:

jaren 1947 t/m 1953 (deze serie 2x)

„ 1955 en 1958

Totaal 16 delen.

Bulletin van de Ned. Oudheidkundige Bond (Oudheidkundig Jaarboek)

1e jaargang Nr. 1 t/m 36, 1908 t/m 1936 gebonden in 19 delen.

Jaarboek van Twente

1962 t/m 1988 (1 t/m 27)

THOT (Vrijmetselaarstijdschrift)

compleet de jaren 1949 t/m 1986 waarvan:

ingebonden 1949 t/m 1964 (7 banden)

losse nummers 1965 t/m 1986

Register

De geheimen der Vrijmetselarij door Leo Taxil
jaar 1890, 1038 blz. met platen.

G.J.H. Scheele, tel. 053-317893.

veen); 27.5 'Prinsenkamp' ontstaan door sociaal werk van de dominee (Vroomshoop); 3.6 Brink het middelpunt van het dorpsleven in Den Ham; 10.6 Vriezendiek tussen Den Ham en Linde oude bischopsdijk.

Gehoord en gelezen

Tijdschriften

Na telefonisch overleg te raadplegen in de bibliotheek van de Oudheidkamer Twente.

Heemkunde Ambt Delden, 1e jrg., no. 1.

Wie waren er wel eens burgemeester in Ambt of Stad Delden?, p. 2-3.

Thans 'Backenhagen' het 'Rotgerinck' vroeger, p. 6-7.

J.J.H. Wegereef, *Het ijzeroer in de bodem van Twente*, p. 10-11.

Blekkenbos Jan Willem an 't woord, p. 12.

Heemkunde Ambt Delden, 1e jrg., no. 2.

B. Wennekink, *Uit de historie van Azelo*, p. 15-18.

Anoniem: *Wie waren er wel eens burgemeester in Ambt of Stad Delden?*, p. 21.

Dassehaars Willem (Jan Willem Blekkenhorst) op 'n kuierstoel, p. 23-25.

Backenhagen of het Rotgherick, p. 26-27.

Heemkunde Gemeente Weerselo, 1989 no. 29.

E. Bos-Hermelink, *Wijkverpleegster op het platteland (8)*, p. 14-16.

L.A. Blenke, *Een man uit Deurningen ging eens naar Amerika (1)*, p. 20-22.

H. Engelbertink, *Marke Rossum, deel 27, 1721-1725*, p. 23-28.

Oald Hengelo, 1989, no. 1.

F.H.J. Berghuis, *Hengelo tussen 1920 en 1945*, p. 1, 3 en 5.

H. Reynders, *Waar stond de eerste windmolen?*, p. 5.

J. Schwertasek, *Paul Krugerstraat 19*, p. 7.

A.J.A. Rohaan, *Herinneringen aan mijn lagere schooltijd*, p. 8-11.

H. Reynders, *Het mestprobleem al meer dan 400 jaar*, p. 11.

Overijssels Contactbericht, maart 1989.

G. Buist, *In gesprek met Dr. A.L. van Schelven*, p. 2-4.

A.D. Kakebeeke/G. Buist, *Reconstructie van de agrarisch-ambachtelijke situatie onzer dorpen uit de kadastrale bescheiden van omstreek 1830, als project voor een heemkundekring*, p. 9-24.

A.J. Gevers, *Overzicht van de kadastrale archieven in het Rijksarchief in Overijssel*, p. 24-28.

Aanwijzingen voor een goed beheer van voorwerpen van culturele waarde, p. 29-37.

W.A.S. van Meel, *Het probleem van hergebruik*, p. 40-42.

'n Sliepsteen, 1989 no. 17.

J.H.R. Wiefker, *Verdwenen boerderijen in Lonneker (3), Het Amelink en Het Bouwhuis al in de vijftiende eeuw bekend*, p. 3-6.

H. Dalenoort, *Graven, zerken en inzaten tussen 1770 en 1828 (2) Grote kerk in de strenge winter 1794-95 bij Franssen als paardestal in gebruik*, p. 7-9.

R. Hertsenberg, *Firma Wed. J.Nijhuis (weefspoel) verbonden aan de geschiedenis van Enschede en de textielindustrie*, p. 10-11.

J. Theesink, *Eerste ontmoeting en weerzien: Herinneringen aan 'n aolden Bram Ledeboer van Van Heek & Co.*, p. 12-14.

K.J. Uildriks, *Van huis-met-verlof tot 'Assinkhof'*, p. 15-16.

Stad en Land: mededelingenblad Twente akademie, 1989, no. 1.

D. ter Harmsel, *Havezathe De Oosterhof*, p. 11-12.

A. Buter, *Eelco Brinkman en de Markelose goastok*, p. 18-19.

G.T. Hartong, *Gelauwerd dichter, musikus en balling: Over Henricus Strombergh, konrektor te Kampen en rektor te Oldenzaal*, p. 20-24.

Entjes over Dingeldein, taal en amateurisme, p. 26-29.

Stichting Heemkunde Denekamp, 1989, no. 1.

H. Asma, *Pastoor Knuif te Denekamp*, p. 19-24.

H. Boink, *De gemeentelijke huishouding van Denekamp in 1914*, p. 33-42.

E. Bos-Hermelink, *Herinneringen uit mijn jeugdjaren 1911-1915*, p. 43-44.

H. Boink e.a., *Onze straatnamen*, p. 45-46.

V. Westhof, *W.H. Dingeldein en de levende have van Twente*, p. 47-52.

S. Wynia, *Het oude kerkhof aan de Oldenzaalsestraat te Denekamp (II)*, p. 53 e.v.

Twente Genealogisch, Nederlandse genealogische vereniging afdeling Twente, 1989, no. 2.

J.H. Wissink, *De Broekmolen*, p. 17-19.

W. Kooiman, *Genealogisch allerlei*, p. 19-21.

H.C. Zorn, *Kwartierstraat Asbroek*, p. 21-22.

H.G. Frowijn, *Kwartierstraat Beverdam*, p. 22-23.

H.G. Frowijn, *Kwartierstraat Krommendijk*, p. 24.

M.W.H. Lemmens-Goossen, *Kwartierstraat Puij(s)cher*, p. 25.

R.J. Siteur, *Kwartierstraat Wolters*, p. 25-26.